

İBN SİNA VE THOMAS AQUINAS'TA KÖTÜLÜK PROBLEMİ

Yaşar TÜRK BEN, Ankara: Elis Yayınları, 2012, 173 s.

Elif Nur Erkan BALCI*

Felsefenin ve teolojinin kadim problemlerinden biri olan kötülük problemi bugün için de güncelliğini koruyan bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Tanrı'nın varlığını ve onun mutlak iyi olduğunu savunan teistik bakış açısıyla dünyadaki kötülüklerin varlığının hiçbir şekilde Tanrı'nın varlığı ile bağdaştırılamaz olduğunu savunan görüşler günümüzde de hala uzlaşabilmiş değildir. Bu denli hassas ve gerilimli bir alanda dile getirilen felsefi ve teolojik görüşler sıklıkla kendilerine Eski Yunan, İslam ve Hıristiyan filozof ve teologlarından dayanaklar aramışlardır. Yaşar Türkben'nin kaleme almış olduğu çalışma bu dayanaklardan iki önemli ismi 10-11. yüzyıllarda yaşamış olan İslam dünyasından İbn Sina ile 13. yüzyılda yaşamış Hıristiyan dünyasından Thomas Aquinas'ı merkeze alarak karşılaştırmalı bir şekilde incelemektedir. Bu iki ismin kötülük problemi etrafında niçin bir arada ele alındığı sorusunu yazar önsözünde cevaplamaktadır: Her iki düşünür kötülük meselesini açıklarken kötülüğün bir tür yokluk ve yoksunluk olduğu fikri üzerinden yaklaşmaktadırlar. Bu da onların farklı dinlere mensup olsalar da aynı felsefi geleneğe (peripatetik) sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca kötülük mevzusuna çağdaş felsefede bu açıdan yaklaşan çok az düşünürün olması her iki düşünürün fikirlerinin ortaya konmasını önemli kılmaktadır (s.7).

Eserini dört bölüme ayıran yazar, birinci bölümünü kötülük probleminin tarihsel arka planını açıklama amacıyla İbn Sina ve Aquinas'a kaynaklık eden kişiler olan Platon, Aristoteles ve Plotinus'un görüşlerine yer vermektedir. Platon'un *En Yüksek İyi* düşüncesinin mümkün en iyi dünyayı yaratmış olması, kötülüğün Tanrı'dan değil oluş ve bozulmuş halindeki maddeden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. İnsandaki kötülüklerin sebebi de onun tensel, maddi bir varlığa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ahlaki kötülüğün varlığının da insandaki düalist yapıdan kaynaklandığını ifade eden Platon, ilk defa bugünkü anlamda metafiziksel kötülük / tabii kötülük ve ahlaki kötülük ayrımını ortaya koymaktadır (s. 20-26). Aristoteles ise kötülüğün varlığını kabul etmekle birlikte meseleyi yoksunluk kavramıyla açıklamaktadır. Yoksunluğu ikiye ayıran Aristoteles, onun ancak ay-altı

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Araştırma Görevlisi.

âlemde ortaya çıktığını söylemektedir. Ay-üstü âlemde ise mükemmellik vardır. Ahlaki erdem ve iyilerden de bahseden Aristoteles kötülüğü, insan iradesinin akıl yolunda kullanılmaması sonucu onun ahlaki erdem ve iyiden yoksunluğu olarak anlamaktadır (s. 27-34).

Gerek Platon gerekse Aristoteles'te Tanrı tasavvuru teistik dinlerin tasavvurlarından farklı olduğundan Tanrı'nın mükemmelliğiyle kötülüğün bağdaşıp bağdaşmadığı sorusu onların cevaplayabileceği bir soru olmamıştır (s. 35). Her iki filozofun Tanrı tasavvurları hakkında hala daha spekülasyonların olması bir yana, yazarın da dikkat çektiği gibi örneğin, Antik Yunan'daki kozmoloji anlayışında evren teistik dinlerin aksine Tanrı'dan bağımsız bir varlık olarak ele alınır (s. 30-31). Ancak yine de Platon'un farklı kötülük çeşitlerinden bahsetmesi ve Aristoteles'teki yoksunluk kavramı kendilerinden sonraki filozofları önemli ölçüde etkilemiştir. Plotinus'un meseleye katkısı ise Yeni Platoncu bir yorumla ortaya koyduğu sudur teorisinin kötülüğü açıklamada kullanılabilir olmasıdır (s. 40-44). Özellikle İbn Sina'da göreceğimiz bu açıklama şekli, iyiliğin doğasının bilinmeden kötülüğün bilinemeyeceğini, kötülüğün zorunluluğu ve evrenin genel fotoğrafında iyinin hâkim olduğu tarzındaki tezleri Aquinas için de ufuk açıcı olmuştur. Ağırlıklı olarak bu üç Yunanlı düşünür üzerine odaklanan birinci bölümün sonunda Kuran, Kitab-ı Mukaddes ve İslam Kelamı'na da başvuran yazar, her iki dinde de kötülükle ilgili açıklamalara yer vererek her iki düşünürün Antik Felsefe'nin yanında teolojik beslenme havzalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır (s. 45-60).

İkinci bölümde İbn Sina'da kötülük problemini ele alan yazar İbn Sina'nın Platon, Aristoteles ve Plotinus geleneğini takip ederek meseleye ontolojik düzlemde yaklaştığının altını çizer. Bu ontolojik kabul "Varlık, bizzat var olması itibariyle iyidir" şeklinde ifade edilir. İbn Sina'daki Tanrı, iyilik ve sudur kavramlarını açan yazar, İbn Sina düşüncesindeki kötülüğün bir eksiklik ve yoksunluk olduğunu vurgular. Bu bağlamda İbn Sina da tıpkı Platon'da olduğu gibi kötülüğü metafiziksel, fiziki ve ahlaki olarak tasnif eder. Bu tasniften ilki olan metafiziksel kötülükte anahtar kavram *inayet* kavramıdır ve bu kavram İbn Sina'nın sudur anlayışıyla direkt bir ilişkiye sahiptir. Ona göre evrende mutlak anlamda bir kötülük yoktur. Bu da İbn Sina'nın Aristoteles'e yaklaştığı noktadır ve Aristotelesçi çizgiyi takip ederek kötülüğü sadece ay-altı âlemle sınırlı tutar. Ay-altı âlem olan evrende bir miktar kötülük de iyiliğin ortaya çıkması için gereklidir. Tasnifte ikinci sırayı alan fiziki kötülükler ise evrendeki nedensellikle izah eder. *İnayet* kavramı yine burada da önemlidir. Son olarak ahlaki kötülükler ise yine iyiliğin yoksun olmasıyla açıklar. Fakat bu noktada yazar, İbn Sina'nın *nefs* teorisini anlaşılmayı kolaylaştırmak için ele almaktadır. Buna göre, insanın akıl sahibi

bir varlık olması dolayısıyla özgür olması mevcut kötülüğü de açıklamaktadır. Tanrı özgür iradeyi yaratarak bir anlamda ahlaki kötülüklerin imkânını insan için yaratmaktadır ama sorumluluk nihai olarak insana aittir (s. 63-104).

Üçüncü bölümde Thomas Aquinas'ın kötülük anlayışını ele alan yazar, onun Tanrı'nın varlığı ve kötülük diyalektiğini rasyonel bir şekilde savunmasını gözler önüne sermektedir. İyilik ve Tanrı'nın iyi ve kudretli olmasının ne anlama geldiği, Aquinas'ta iyi ve kötü nitelemelerinin analiziyle ontolojik bir düzlemde ele alınmaktadır. İyilik kavramını psikolojik ve ontolojik düzlem olarak ikiye ayıran filozof, kavramı ahlaki olarak ele almamaktadır. Onun iyilik kavramı Aristoteles etkisinde olup, var olan her şeyin sırf var olması hasebiyle iyi olmasıdır. Aquinas, görüşlerinde İbn Sina'ya da atıflarda bulunmakta ve onunla olan düşünsel birlikteliğini bizzat kendisi göstermektedir. O da İbn Sina gibi Tanrı-iyilik, mükemmellik ve kudret kavramlarını açıklıktan sonra kötülüğün üçlü tasnifine geçmektedir. Kötülük yine yoksunluk kavramıyla karşılanır. Sisteminde düalizme yer vermeyen Aquinas, İbn Sina'dan aldığı örneklerle iyiliğin hükmünü bütüne bakarak değerlendirmektedir. Fiziki kötülük bahsinde dikkat çekici olan, tabiatta her şeyin kendi kişisel iyisini ararken kötü durumlar yaşayabileceklerine dair bir teorinin ortaya konulmasıdır. Buradaki kötülük kasıtlı olarak ortaya çıkmaz. Değişimi de nedensellikte açıklayan Aquinas burada da İbn Sina'ya yaklaşmaktadır. Ahlaki kötülük konusunda Aquinas, İbn Sina'nın *inayet* kavramının yanı sıra yine İbn Sina gibi özgür iradeye de vurgu yapmaktadır. Bunun yanında o, İbn Sina'dan farklı olarak ahlaki kötülüğün realitesinin altını çizer ve bunların fiziki kötülükler kadar kolay savunulamayacağını söyleyerek bu konuda çaresiz kaldığını vurgular. Ancak Aquinas nihai olarak insanda iyiliğin galip geleceğinin altını çizerek iyimser bir bakış açısından da vazgeçmez (s. 105-141).

Dördüncü bölümde yazar her iki düşünürün kötülük problemine dair görüşlerinin bir değerlendirmesini sunmaktadır. Yazara göre, her iki filozofun kötülük meselesi hakkındaki bu görüşleri elbette tartışmaları bitirmiş değildir. Bu konu hakkında kalem oynatan her felsefeci gibi onların da bu mevcut açıklamaları özellikle ağır bir kötülüğe maruz kalmış kişilere tatmin edici bir cevap sunamamaktadır. Bu bağlamda yazar modern dönem düşünürlerinden Leibniz, Spinoza, Voltaire gibi filozofların kötülük hakkındaki görüşlerine de örnek olarak yer vermektedir. Ayrıca Mackie'nin, İbn Sina ve Aquinas'a eleştirilerine, Swinburne, Herbert McCabe'in Aquinas'ı destekleyen kötülükle ilgili şerhlerine, İslam Dünyası'ndan da Murtaza Mutahhari'nin konuyla ilgili açıklamalarına da kısaca değinmektedir (143-159).

Türkben'in bu kitabı her iki filozofun hem kendilerinden sonraki birçok filozofa kaynaklık etmeleri hem de aralarındaki iki yüzyıllık mesafeye ve farklı kültürlerle rağmen belli bir konuda ne kadar benzer düşünceler ileri sürebileceklerini ayrıntılarıyla ortaya koyması açısından genel olarak başarılıdır. Dili ve üslubu gayet açık olan kitap bu konuyla ilgilenen öğrencilerin ve akademisyenlerin rahatlıkla başvurabileceği bir eserdir. Bununla birlikte kitaba iki açıdan eleştiri sunulabilir: Birincisi, yazarın birinci bölümde attığı başlık içerikle tamamen uyumlu gözükmemektedir. Kötülük probleminin tarihsel arka planını ele almayı amaçlayan bölüm, başlıkta öngördüğüne ek olarak Kuran-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'e değinerek meselenin teolojik arka planına da yer vermektedir. Üstelik bu bölümdeki kelam başlığı altında sadece İslam Kelamı'nın konuyla ilişkisi anlatılırken Hıristiyan Kelamı hakkında tek bir cümleye yer verilmemiştir. Bu açıdan Aquinas öncesi kötülük meselesi hakkındaki görüşler hakkında okuyucu bilgilendirilmemektedir. İkinci olarak sonuç bölümünde her iki düşünürün görüşlerini yukarıda belirttiğimiz düşünürler ekseninde tartışmaya açan yazar bu kısmı kitapta ayrı bir başlık altında ele alarak daha doyurucu bir tablo sunabilirdi. Bu haliyle tartışmanın değerlendirilmesi sonuç bölümüne sıkışmış ve yetersiz gözükmektedir. Bu tartışmanın kitapta ayrı bir bölümde ele alınması kitabın özgünlüğüne daha fazla katkıda bulunabilirdi.